

SERHAT CELÂL BİRDAL • Bir Başka Devrim

SERHAT CELÂL BIRDAL 1984'te Trabzon'da doğdu. Lisans eğitimini Çankaya Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. Yüksek lisans ve doktora derecelerini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nden aldı. Siyaset felsefesi ve Türkiye solu üzerine çeşitli dergilerde makaleleri yayımlanan Birdal, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde doktor öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. *ViraVerita* e-dergi ve internet sitesinde editör ve yayın kurulu üyesidir.

İletişim Yayınları 2938 • Araştırma-İnceleme Dizisi 475

ISBN-13: 978-975-05-2995-5

© 2020 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2020, İstanbul

EDITÖRLER Tamlı Bora, Melike Işık Durmaz

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI 15-16 Haziran 1970 işçi eylemlerinden
(Uluslararası İşçi Dayanışması Derneği Arşivi)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ ve *DIZIN* Ece Ziya

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

SERHAT CELÂL BİRDAL

Bir Başka Devrim

Türkiye Sol Hareketinde
Arzu, İdeoloji, Politika
(1960-1980)

Annem Beyhan Birdal'a...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	9
GİRİŞ	
1960'LAR VE '70'LERİN "OLAY" I	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
POLİTİK BİR KAVRAM OLARAK ARZU	33
Arzuyu negatif imgesinden kurtarmak: Eksiği tamamlamaktan fazlayı işlemeye.....	33
Spinoza'da varlığın kudreti olarak arzu.....	41
Arzuya kuvvetlerini iade etmek: Deleuze ve Guattari'de arzunun devrimci gücü.....	56
İKİNCİ BÖLÜM	
TÜRKİYE SOLUNUN ARZU POLİTİKASI	77
Türkiye solunun "problem yaratabilme" gücü.....	77
İdeolojinin altında olup bitenler ya da başka bir dünyayı arzulamak.....	96
Arzu ideolojiye kaydolduğunda: Başka bir dünyanın imkânını "tam bağımsız Türkiye"de aramak.....	114
"Eleştiri silahı"ndan "silahların eleştirisi"ne: Silahlı mücadelenin arzusu.....	128
Arzu ideolojiyi aştığında: "Direniş Komiteleri" örneği.....	141

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“BÜTÜN MÜMKÜNLERİN KIYISINDA”:	
DEVİRİMİ BEKLERKEN	159
“Devrim bir zamanlar bir ihtimaldi...”:	
1960’ların ve ’70’lerin Türkiye’si’nde devrimin güncelliği.....	159
“Bir duygunun ısrarcısı olmak”:	
Bir süreç olarak devrimcilik	188
“Devrim yolu engebelidir, sarptır!”:	
Bir kimlik olarak devrimcilik	208

SONUÇ

“KAYIP ZAMANIN İZİNDE”	227
KAYNAKÇA.....	249
DİZİN.....	257

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Elinizdeki çalışma, 2017 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde savunduğum doktora tezimin büyük ölçekli değişikliklerden geçirildikten sonra kitaplaştırılmış halidir. Her düşünme çabası için bir ölçüde geçerli olduğu gibi, bu kitabı ortaya çıkaran düşünsel girişim de, yazarımı, iyi bildiğini varsaydığı bir gerçeklikle yeniden temas kurmaya iten bir karşılaşmadan el aldı. Şimdilerde bir miktar unutulmuş gibi gözükse de, ülkedeki mücadele anlayışını yeniden biçimlendirdiği ve sol mücadele tarihini neredeyse yeniden başlattığı varsayılan (sıklıkla Türkiye'nin "esas" ve gecikmiş '68'i olarak anılan) 2013 Haziranı'ndaki Gezi isyanının tetiklediği o tuhaf kolektif ruh hali, artık epeyce tanıdık ve "aşılmış" bir parantez olarak alımlanmaya terk edilmiş Türkiye solunun 1960'lar ve '70'lerdeki devrimci mücadelesinde düşünülmeden kalan ya da henüz düşünmeye başlamadığımız bir cevher olduğu hissini uyandırdı bu satırların yazarında. Gezi'nin yarattığı kopuşun vesile olduğu karşılaşma, Türkiye'deki sol mücadele geleneğini hesaptan düşen değil, bilakis tam da bu gelenekte sarmalanan cevhe-

rin sadece resmî değil ama anaakım sol söylemin de katmanları altında kalmış damarlarını yeniden ve yepyeni bir tarzda keşfetmeye, ihmal edilen başka bir bakiyeyi bugünde işlemeye yönelik kullanılmamış bir imkânın parlamasına yol açtı. Elinizdeki kitap, '60'lar ve '70'lerde büyük kalabalıkları yepyeni bir dünyanın imkânında siyasal mücadeleye sevk eden, çoğu zaman ideolojik konumların ve tarihsel gelişmelerin altında kalan bu cevherin, "tarihselliğin altındaki şiirselliğin" izlerini arzu kavramı zemininde takip etme çabasının bir ürünü olarak biçimlendi.

Söz konusu çaba pek çok insanın katkısıyla şekillendi. Öncelikle aileme, bu çabanın da bir parçasını oluşturduğu bütün bir akademik ve entelektüel uğraşımın her daim destekçisi oldukları için bir kez de buradan minnetimi ifade etmek isterim. Akademi içinden ya da dışından, sol hareketlerin bir biçimde içerisinde ya da çeperinde yer almış, Türkiye solu üzerine düşünmeyi bırakmamış pek çok arkadaşımın sohbetinden de güçlü bir biçimde beslendim; burada isimlerini tek tek anamayacak olsam da onlar kendilerini biliyorlar, hepsine teşekkürü borç bilirim. Akademiden haksız bir biçimde ihraç edilen doktora tez danışmanım Ahmet Murat Aytaç'a sadece bu çalışmaya değil, genel olarak bütün bir akademik uğraşım ve düşünme çabama kattıkları için, Ayhan Yalçinkaya'ya daha sonra tez danışmanlığımı üstlenerek akademinin zor zamanlarında gösterdiği dayanışma için, tez savunmamda yer almayı kabul eden jüri üyeleri Tuncay Önder, Elif Ekin Akşit Vural, Çetin Türkyılmaz ve Ruhtan Yalçiner'e çok değerli şerhleri ve katkıları için teşekkür ederim. Bu şerhler ve katkılar olmadan bu tez çalışmasının "demlenmesi" ve derli toplu bir kitaba evrilebilmesi için gerekli eleştirel mesafeyi yaratabilmekte epey bir zorluk çekerdim. Bu çalışmanın her evresinde bütün ham ve olgunlaşmamış iddia ve tezlerimi zaman ayırıp sabırla dinleyen ve verimli

eleştiri ve önerilerini içtenlikle benimle paylaşan, görev yaptığım Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'ndeki araştırma görevlisi arkadaşlarıma da, gayriresmî gönüllü danışmanlığımı üstlendikleri için ne kadar teşekkür etsem azdır.

En başından beri çalışmanın bütün versiyonlarını titizlikle okuyup getirdiği önerilerle eksik ve fazlalıkları görmemi sağlayan, bu tezin kitaplaşması için bütün zarafetiyle beni her aşamada yüreklendirmeyi bırakmayan ve çalışmama olan inancımı her daim diri tutan Tamıl Bora'ya minnettarlığımı özellikle dile getirmek isterim. Samimiyetine ve hoşgörüsüne sığınarak, bu kitabın gizli yaratıcılarından birinin kendisi olduğunu okurların bilmesini isterim.

Ve elbette Güneş; onsuz sadece bu kitap değil, bütün bir yaşamım eksik kalırdı.

1960'LAR VE '70'LERİN "OLAY" I

Modern Türkiye'nin siyasi tarihinde, 1960'lar ve 1970'ler nadiren kendi özgüllüğünde ve tekilliğinde ele alınıp incele-
nebilmiş bir zaman dilimine karşılık gelir. Böylesi bir eksik-
liği karakterize eden en önemli etmenlerden biri, bu yılları
iki askerî darbe (27 Mayıs 1960, 12 Eylül 1980) ve bir muh-
tıranın (12 Mart 1971) "arası" ya da "öncesi" ve "sonrası"
olarak değerlendirme eğilimidir. 1960'ların sosyalist solun
canlanmasıyla karakterize olan siyasal konjonktürü, çoğun-
lukla 27 Mayıs askerî darbesi ve ardından gelen 1961 Ana-
yasası'nın sonuçları ve etkileri çerçevesinde ele alınıp ikin-
cilleştirilirken, 1960'ların sonuna doğru ivmelenen ögren-
ci hareketleri ve devrimci hareketler 12 Mart "öncesi" döne-
min gelişmeleri başlığında okunmaya çalışılır. Keza Türki-
ye solunun Cumhuriyet tarihi boyunca eşi benzeri görülme-
miş bir kitlesellğe ulaştığı '70'lerin bilhassa ikinci yarısında-
ki siyasal-toplumsal hareketlilik de, "12 Eylül'e giden yol"u
hazırlayan koşullar bağlamıyla sınırlandırılarak, ancak "12
Eylül öncesi" etiketiyle ele alınabilmeye mazhar olur. Ana-
akım siyasi tarih yaklaşımı, siyaseti dolaylı da olsa çoğu za-

man salt iktidar değişimlerine odaklı bir iktidar oyunu olarak görmeye eğilimli olduğu için, bu zaman dilimindeki yoğun siyasal hareketliliği de darbeler ve muhtıralarla biçimlenen (ya da kesintiye uğrayan) bir iktidar mücadelesinin hazırlayıcı etmenleri olarak okur. Böylece, '60'lı ve '70'li yılları diğer dönemlere nazaran ayrıksı kıldığını söyleyebileceğimiz, toplumun farklı kesimlerini içerisine alarak siyasallaştıran ve eyleme sürükleyen yoğun arayış ve mücadele dinamiği, en iyimser bakışla ve ihtimalle bir iktidar oyununa kurban giden naif bir arayış, en kötümser bakışla da, iktidar mücadelesinin toplumdaki karşılığına indirgenip kendi başına düşünölmeye değer görölmeyen bir ayrıntı mertebesine indirilir.

Türk siyasal hayatına dair literatürde bu zaman dilimini düşünme çabasını karakterize eden birkaç yaklaşım ayırt edilebilir. Düzen, istikrar ve uzlaşmayı siyasetin tek varlık sebebi ve amacı olarak gören yaklaşım, toplumsal-siyasal arayışların yoğunlaştığı bu süreci çoğu zaman darbelere ve muhtıralara zemin hazırlayan bir “kaos ortamı”, “sağ-sol çatışması” ve “kardeş kavgası” etiketi altında, salt bir siyasal istikrarsızlık, çözümsüzlük ve kargaşa evresi olarak resmeder. Buna göre söz konusu yıllar, ana mecraların dışına çıkan her türlü siyasal muhalefet çabasının önünü almak için bir ibret vesikası olarak sunulan, unutulması ve bir daha geri dönölmemesi gereken bir “iç savaş ortamı”, ülkeyi “geriye götüren” bir “karanlık çağ”dan başka bir şey değildir. Türkiye toplumunun ortalama sağduyusuna yerleşen, içselleştirilen bu yaklaşımın içinde, konjonktürün ihtiyaçlarına bağlı olarak ortaya çıkan daha “müsamahalı” bir bakış, dönemi karakterize eden siyasal hareketlilik ve toplumsal muhalefet dalgasını tamamen harcamamakla ve yer yer dolaylı olarak olumlamakla birlikte bütün bu hareketliliğin “arkasında yatan” nedenleri ortaya çıkarmak saikiyle her türlü poli-

tik özneleşme sürecini araçsallaştıran bir komplo mantığını devreye sokar: Memleketi kurtarmayı hedefleyen ve bunun için bütün “iyi niyetleriyle” mücadele eden “gençler”, farkında olmadan “kullanılmışlar”, “birbirlerine düşürülmüşlerdir”. Daha ziyade Türkiye siyasetine dair popüler kanaatler dünyasında dolaşımında olmakla birlikte sosyal bilimler literatürüne de sirayet etmiş bu yaklaşıma nüans kazandıran bir başka varsayım da, '60'lar ile '70'lerin ya da '68 ile '78 kuşağının birbirinden ayırt edilmesi gerektiğine dikkati çeker. Kimi '68'lilerce de benimsenen bu kanaate göre, '60'ların sonu bir dereceye kadar daha saf, duygulu ve naif bir özgürleşme çağı olarak kabul edilebilecekken, mücadelenin 1974 afından sonra yeniden başlayan ikinci evresi, bu naifliği yoğun bir siyasal şiddet sarmalı içerisinde harcamış, tabiri caizse '68'in “büyüsünü” bozmuştur.¹ En nihayetinde, düzen ve istikrara odaklanan ve toplumsal-siyasal muhalefete de en fazla bu düzenin aksayan yönlerinin eleştirilmesi ve reforme edilebilmesi için müsamaha gösteren yaklaşım, kendi içinde nüanslara sahip olsa da, bu yılları ders çıkarılması gereken bir harcanmış zaman olarak anmaya eğilimlidir. Böylesi bir kanaat ve algının, sadece müesses nizamın temsilcileri için değil, sol hareketler içerisinde yer almış birçok insan için de, geriye baktıklarında belli ölçülerde kanıksanmış olduğunu teslim etmek gerekir.

Düzen ve istikrar yaklaşımı olarak tarif edebileceğimiz bu ilk bakışın yanında, '60'lar ve '70'lerin, dönemin sol örgüt, yapı, hareket ve geleneklerinin devamçıları tarafından gerçek-

1 '70'lerin '68'e nazaran çok daha kurak ve “muhafazakâr” bir döneme karşılık geldiğine, '68'in enerjisini bir “kör şiddet” içinde harcadığına dair kanaat ve algıyı, '68'li kadınlardan Esra Koç, Nadire Mater'e verdiği bir söyleşide şöyle dile getiriyor: “1974 sonrası, '80'e kadar muhafazakâr bir döneme girdik. *Duyguların yok edildiği bu dönemi* hiç sevmedim. '68'den hiç pişmanlık yok bende, ama bu döneme dair 'acaba' sorusu az değil.” Nadire Mater, *Sokak Güzeldir: 68'de Ne Oldu?*, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 166. (Vurgu bana aittir.)

leştirilen daha içeriden bir okuması daha vardır. Kimi zaman (öz)eleştirel bir tartışma ve analiz çabasını barındırıyor olsalar da, çoğu zaman hataları, sapmaları, farklı istikametleri hesaba katmak yerine, benimsenen siyasal-ideolojik konuların doğruluğunu ve haklılığını onaylamakla yetindikleri için, bu okumaların sol içi bir tür resmî tarih algısını yerleşik kılmaktan öteye geçemediklerini söyleyebiliriz. Sol içi muhtelif resmî tarih anlayışları, söz konusu dönemi salt kendi geleneklerinin kuruluş ve gelişimi çerçevesinde, mitik bir kurucu an ya da altın ağ olarak abideleştirmeye eğilimlidir. Solun kendi geçmişiyle kurduğu bu ilişki tarzında, söz konusu geçmiş, yalnızca özelleştirilmekle kalmaz, beklenileceğinin aksine, giderek tarihe gömölmeye, olduğu yerde dondurulmaya başlayarak mevcut politik gündemlere etki edemeyen salt ölü bir mirasa da dönüştürölür. Sol örgütlerin günümüzde içerisinde bulunduğu nispi atalet hali, onları ancak bir nostalji ve romantizm kaynağı olarak işlev görebilen bir miras hakkında konuşmaktan başka bir yere vardırılmıyor gibidir. Ya da tersinden, sürekli abideleştirilen ve mitleştirilen bir geçmişte takılı kalmak, solun bugün içinde bulunduğu melankoli hissiyatını ve üzerinden atamadığı ataleti koşullayan en önemli etmenlerden biri olarak öne çıkar. Sonuç olarak geçmişin zengin deneyimi, bir nostalji ve romantizm bulutu içinde, hem düşünölmeden kalmış olur, hem de mevcut durum için tetikleyebileceği ilhamlardan arınmaya yüz tutar.

1960'lar ve 1970'lerdeki alternatif toplumsal ve siyasal arayışları ve daha özelde bu arayışların oluşturduğu yatak boyunca kendini var eden devrimci sol hareketlerin mücadelesini ele alan bir diğer yaklaşım, yine sol içerisinden gelişmekle birlikte solun resmî tarihine eleştirel bir mesafe geliştirebilmiş, daha akademik ve nesnellik iddiasındaki incelemelerde somutluk kazanmıştır. Bu incelemelerin önemli bir çoğunluğu, çabalarını farklı örgütlerin, hareketlerin,

geleneklerin ortaya çıkmasına ya da ayrışmasına yol açan ideolojik konumlanmaları ve tartışmaları (Milli Demokratik Devrim mi, Sosyalist Devrim mi?, Çin mi, Sovyetler mi? vb.), benimsenen iktidar stratejilerini (devrimci mücadele şehirlerden mi, kırlardan mı başlatılacak? vb.) ve önderlik pozisyonlarını (hangi gelenek hangi önderliği takip ediyor? vb.) analitik bir bakışla tasnif etmekle sınırlandırmış, sonuç olarak örgütlerin bir tür soyağacını çıkarmakla yetinmiştir.² Söz konusu tasnif çabasının, solun ideolojik-fikrî-düşünsel konumlanmalarına ve referans kaynaklarına, bu konum ve kaynakların sol içi ayrışmalarda-fraksiyonlaşmada oynadıkları rollere dair önemli ve kıymetli veri ve saptamalar sunduğu elbette yadsınamaz. Ne var ki, bu analitik tasnif ve solun bir tür düşünsel soyacağını çıkarma girişimlerinin, solun fikriyatının çoğu zaman eylem(lilik) içerisinde şekillendiğini ve siyasal pratiğin, benimsenen teorik-ideolojik açıklama modellerinin ikincil bir uygulaması olmaktan çok el yordamıyla ve görece bağımsız olarak ilerlemiş olduğunu gözden kaçırma tehlikesi vardır. Söz konusu kaynaklara, fikrî tartışmalara, analiz kalıplarına, benimsenen uluslararası komünist modellere ve ideolojik nüanslara fazlaca odaklanıldığında, solun, ancak yerleştiği ideolojik modellerin ve konumların tutarlılığından ve sağlamlığından çok kendi içinde dönüştürülebilirlik, bu konumlardan sapıp yeni mecralara ve deneylere açılabilme ya da yeni politik araçlar geliştirebilme becerileriyle değerlendirilebilecek bir hareket olarak kendini var edebileceği gözden kaçırılır.

Analitik bir tasnif çabası olarak kalan incelemelerin yanında, Türkiye solunu salt ideolojik eklektizmi, melezliği ve giderek yetersizliği üzerinden değerlendiren okumalar da

2 Bkz. Mustafa Şener, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TIP*, Yordam, İstanbul, 2015 ve Hüseyin Akyol, *Türkiye'de Sol Örgütler: Bölüne Bölüne Büyümek*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2010.

yaygın olarak karşımıza çıkar. Bu okumalarda, Türkiye solunun sosyalizmin enternasyonal “standartlarından” ne kadar uzak olduğu, örneğin düzenin resmî kurucu ideolojisi olarak Kemalizmden ne kadar etkilendiği üzerinden değerlendirmeler yapılırken, “yanlış” başlangıçlar ve ideolojik konumlar ile solun “kaçınılmaz” ve “trajik” yenilgisi arasında doğrusal bir bağlantı kurulur.³ Bu okuma mantığı da, analitik tasnif çabasıyla aynı ön kabullere dayanarak sol politikayı salt ideolojik konumlar üzerinden değerlendirme eksikliğiyle malul olmaktan kurtulamaz.

Sonuç olarak, özetlemeye çalıştığımız bütün bu yaklaşımlar, buna hiç niyet etmemiş olsalar da, söz konusu dönemin “olay”ı ve bu dönemde aktive olan sol siyasal hareketlilik üzerine düşünmeye dair dolaylı bir uzlaşa ve hatta neredeyse içtihadın oluşmasına hizmet edip dönemi kapatmış gibidir. Hem düzen ve istikrar bakışının biçimlendirdiği anaakım siyasal tarih perspektifi, hem edilgenleştirici bir romantizme ve nostaljiye saplanmaktan kurtulamayan, geçmişi abideleştirici bir sol resmî tarih yaklaşımı, hem de solu yalnızca ideolojik konumları itibarıyla kendi içerisinde tasnif eden, ölçen ve daha ötesi yargılayan okuma tarzı, ’60’lı ve ’70’li yıllarda ortaya çıkan siyasal enerjiyi, kitleleri siyasallaştıran alternatif toplum-dünya tahayyüllerini, radikal toplumsal dönüşüm olanaklarını ve daha önemlisi, her şeyden önce kendini bu enerji ve olanaklar üzerinden var eden Türkiye sosyalist solunun ya da devrimci mücadelenin serencamını kendi tekilliğinde ve özgüllüğünde layıkıyla düşünebilmeyi erteleyen bir etki yaratmıştır. Peki, bu etkinin ötesine geç-

3 Bkz. Murat Belge, “’68 ve Sonrasında Sol Hareket”, *Toplum ve Bilim*, sayı 41, 1988, s. 153-166; Ahmet Samim, “The Tragedy of the Turkish Left”, *New Left Review*, sayı 126, 1981, s. 60-85; Suavi Aydın, “Türkiye Solunda Özgücülük ve Milliyetçilik”, ed. Murat Gültekinçil, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 543-577; Orhan Koçak, “Kemalizmi Aşamak?”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol*, s. 622-646.

bilmek için söz konusu yaklaşımların inşa ettiği içtihat kapısı yeniden nasıl açılabilir? “Kavganın”, geriye dönüp baktığında onca “ama” ve “keşke”ye rağmen “iyi ki”lerle de anılmaya değer görülen “güzelliği”, dönemin genç insanlarını yoğun bir hevesle anlatmaya, müdahale etmeye, el yordamıyla bir şeyler yapıp dünyaya inanmaya götüren o aura, bir yanda soğuk ve akli bir ideolojik ya da tarihsel analizin kuru gerçekçiliğine, diğer yanda da olası bir anlama çabasını felç etmeye götürebilecek bir romantizm ve nostaljinin konforlu kucağına yerleşmeden, nasıl ve nerede takip edilebilir?

Özellikle 1960’ların sonlarında, ’70’lerin ilk yıllarında ve ikinci yarısında ivmelenen, öncelikle sol politika içerisinde ifade kazandığını söyleyebileceğimiz siyasal arayış, Türkiye toplumunun organizasyonunun, yani “sınıfsız, sömürsüz mütecanis bir kitle” olduğumuza dair genel kabulün problematize olmaya başladığı ve bu problematik kopuş çerçevesinde siyasetin devlet tarafından çizilen alanın dışına çıkıp gerçek bir yaratım, direniş ve deneyim uzamına açılabilirdiği müstesna bir sürece karşılık gelir. Artık tahammül edilemez gelen mevcut düzenin içerisinde “sınıfsız, sömürsüz başka bir dünya”nın belirsiz olanaklarının uç verdiği bu süreç boyunca, toplumun farklı kesimlerinden sayısız insan, yaşadığı toplum-dünya ve kendi varoluş koşullarıyla farklı tarzlarda ilişkilenebilir, yeni varoluş ve duyumsama biçimlerini deneyimlemiş ve siyasal mücadele içerisinde politik özneler haline gelmişlerdir. Peki, radikal toplumsal dönüşüm olanaklarının canlılık kazandığı ve bunun da ötesinde, pek çok insana siyasal bir devrim ihtimalinin kendini olanca yoğunluğuyla hissettirdiği bu istisnai siyasallaşma sürecini nasıl düşünebiliriz? Söz konusu siyasallaşmayı, resmî sol tarih anlatısının kabul edemediği gibi salt örgütsel ve sendikal mücadelelere dayalı bir sınıf mücadelesindeki keskinleşme çerçevesinde açıklayabilir miyiz? Kendilerini en başından

işçi sınıfının ve halkın doğal öncüsü ve temsilcisi addeden sol örgüt ve hareketlerin sunduğu bu açıklama modeli, kendi doğruluk ve geçerlilik ölçütünü bizzat kendinde barındırdığına göre, bizi bir resmî tarih anlatısına geri götürmez mi? Gerçekten de '60'lı ve '70'li yıllarda toplumun farklı kesimlerinden kalabalıkları başka bir dünya ya da yeni bir yaşam tasavvurunun açtığı olanaklar zemininde buluşturan, karşılaştıran ve dönüştüren politik özneleşme dinamiğini, salt sınıfsal çelişkilerin keskinleşmesi zemininde, ortak sınıfsal çıkarılara sahip olunduğuna dair ideolojik bir bilinçlenme süreci ve bu bilinçlenmeyle siyasal iktidarın ele geçirilmesi imkânı çerçevesinde düşünebilir miyiz?

Bu çalışma, devrim perspektifine sahip sol siyasetin, salt ideoloji ve bilinç düzeyinde halkın ya da sınıfın çıkarlarının temsil edilmesinden ve gerçekleştirilmesinden ibaret görülemeyeceği kabulünden hareketle, '60'lar ve '70'ler boyunca ortaya çıkan toplumsal dönüşüm olanaklarını ve bu olanaklar zemininde tetiklenen siyasallaşma sürecini, bilinçdışı toplumsal arzu yatırımları düzeyinde değerlendirmeyi amaçlıyor. Bu çalışmada, söz konusu siyasallaşmayı kapitalist üretim ilişkilerinin yerleşmeye başlamasının ardından sınıfsal çelişkilerin keskinleşmesinin “zorunlu” bir sonucu olarak, sömürülen sınıfların ve halk kesimlerinin gerçek çıkarlarının bilincine varması ve mücadeleye atılması olarak tarif eden klasik Marksist anlayışın ötesine geçmeye çalışacağız. Sürecin dinamiğini, “çıkar” ve bilinç kategorilerinden önce, Spinoza'nın arzu ve duygulanımlara dair sunduğu kuramsal temelde ve Deleuze ve Guattari'nin *Anti-Oedipus* adlı eserlerinde yarattıkları kavramsal düzeneğin ve bu düzeneğin en önemli parçalarından biri olan arzu kavramının sunduğu olanakları kullanarak kavramayı deneyeceğiz.⁴ Bu bağ-

4 Bu dönemde sınıfsal çelişkilerin keskinleşmiş ya da sınıfsal çıkarların daha açık bir şekilde tanımlanabilmiş ve savunulabilmiş olabileceği ihtimalini bütünüyle

lamda, toplumsal bedenin neredeyse her molekülünde tetiklenen siyasallaşma çizgilerini, aşamalı bir bilinçlenme süreci olarak değil, başka bir dünyaya ya da yeni bir yaşama dair olanakların ufukta belirmesiyle birlikte kendileri için tayin edilen “nesnelere”den serbestleşen arzu akışlarının, kattıkları bedenlerin⁵ bilinçdışı düzlemde eyleme, duyumsama ve düşünme kuvvetlerini arttırmasının izlekleri olarak takip edeceğiz. Bu süreçteki yoğun siyasal ve toplumsal hareketliliği, başka bir dünyaya dair kendi doğasında tanımsız ve belirlenimsiz kalan arzu akışlarının toplumsal uzamda (onun mevcut planını-düzlemini bozarak, problematize ederek) kristalize olması ve ifade kazanması olarak ele alacağız. “60’lar” ve “70’ler”i de, başlangıcı, neden ve sonuçları kesin olarak işaret edilebilir bir “tarihsel” kesit olarak değerlendirmek yerine, toplumsal bedeni kendinden başka bir şeye dönüşmeye muktedir kılan olanakların kendi içinde çeşitlenen, artan ve azalan çok özel bir yeğinleşme derecesi olarak kabul edeceğiz. Dolayısıyla, esas amacımızı, bir tarihsel dönemin bütün gelişme ve sonuçlarıyla birlikte olgusal

reddediyor değiliz. Daha ziyade, ‘60’lar ve ‘70’lerdeki siyasal-toplumsal arayışları tetikleyen “olay”ın, salt sınıf çıkarlarının ve sınıf mücadelesinin düzlemine indirgenerek algılanamayacağını ve açıklanamayacağını savunuyoruz.

- 5 Bu çalışmada, politikanın hem faileri hem de deneyim alanı ya da doğal düzlemi olarak sıkça “bedenler”den söz edeceğiz. Dönemi karakterize eden sol siyasallaşmanın bir devrimci “ruh”la açıklanması karşısında, bedenlerden söz etmek tuhaf karşılanabilir. Bu tercihin altında, Spinoza bahsinde daha etraflıca işleyeceğimiz üzere, politik etkinliği ruh/zihin ile beden, irade-karar ile eylem arasında, ilk terimlerin lehine kurulmuş bir ikiliğin ve hiyerarşinin ötesine geçerek düşünebilme isteği yatmaktadır. İlerleyen sayfalarda açıklığa kavuşturma fırsatı yakalayacağımız kuramsal düzlem uyarınca, politikanın salt bilinçleri, zihinleri, ruhları ve iradeleri dönüştürebilme becerisi olmanın ötesinde, bedenlerin karşılaşmalarını örgütleyip onların kolektif olarak eyleme kudretlerini arttırabilmeye dair aktif ve sürekli bir dene(yle)me (*experimentation*) olarak çok daha derinlikli bir anlam kazandığını önereceğiz. Bu çalışmada, politikayı ağırlıklı olarak bedenlerin ve toplumsal bedenin yeğinliğini, başka deyişle kudretini arttırma etkinliği olması düzleminde ele alacağız ve söz konusu sol siyasallaşma sürecini, bir siyasal irade ya da “ruh”un toplumsal bedeni tek taraflı olarak harekete geçirmesi olarak görmekten kaçacağız.

bir analizini gerçekleştirmekten çok, tarihin kronolojik sırasını ve zamanını bozan “zamansız” bir “olay”ın problematik düzlemine yerleşebilmek, olayı algılanabilir kılmak olarak tarif edebiliriz. Bu problematik düzlem, politikanın, halkın temsil edilmesi çabası olmaktan öteye geçip halkın yeniden yaratımına açıldığı uğrağı işaret eder. Devrimci sol örgüt, yapısı ve hareketleri de, ideolojik konumlarından önce, pratik düzlemde bu problematik alana ne kadar yerleşebildikleri, böylesi bir yaratım gücünü ne dereceye kadar devreye sokabildikleri üzerinden değerlendirmeye çalışacağız. Başka bir ifadeyle, Türkiye solunu, toplumsal uzamda kristalize olan arzu yeğinliğini yeni bir halkın yaratılması doğrultusunda işleyebilme gücü ölçüsünde ele alacağız. Sol siyasal pratiğin, bir halkın kolektif olarak var olma ve kudretini artırma çabasından başka bir anlamı olmayan arzusunun sürecini hangi noktalarda ileriye taşıdığını, buna mukabil hangi noktalarda, eşiklerde ve hangi mekanizmalarla bu süreci kesintiye uğrattığını ve mühürlediğini takip etmeye çalışacağız. Solun, muhtelif toplumsal grupların karşılaşmaları boyunca bir varoluş ve yeğinlik kazanan ya da “üretilen” arzuyu, hangi ideolojik konumlara, taleplere ve görevlere kaydettiğinin, onu hangi “nesne”lere bağladığının ve bu yeğinliği nasıl “harcadığının” bir analizini gerçekleştirmeye çalışacağız.

Türkiye solunun arzu politikasının bu türden bir analizi, psikanalizin yorum pratiğini değil, Spinoza'nın arzuyu ve duygulanımları bedenlerin karşılaşmalarıyla aralarında tetiklenen kudret varyasyonları olarak ele alan kavrayışını ve Deleuze ile Guattari'nin psikanalize alternatif bir yöntem olarak kurguladıkları şizoanalizin tezlerini, izleklerini ve araçlarını takip edecektir. Psikanaliz, geneli itibarıyla, arzuya hep “Ne anlama geliyor?” sorusu üzerinden bir gösterge gibi yaklaşmaya çalışır ve arzuyu, nesnelere üzerinden bir eksikliği ya da mahrumiyeti nasıl temsil ettiği düzleminde

yorumlamaya girişirken, şizoanaliz saf toplumsallığın üretimi olarak ele aldığı arzunun nasıl çalıştığını ya da işlediğini; üretimi, kaydedilmesi ve tüketimi boyunca nasıl sentezlendiğini analiz etmeye çalışarak arzuyu kendi süreci boyunca izlemeyi hedefler.⁶ Bilhassa Freud'un çizdiği çerçeveye bağlı kalan psikanalitik yorum mantığı, Oedipus mitinde konumlandırmak suretiyle, arzuyu, somut tarihsel, toplumsal ve politik belirlenimleri, bağlantıları ve kuvvetlerinden izole ederek, neredeyse her insani varoluşu önceleyen kökensel bir eksikliğin ifadesi olarak düşünmeye eğilimli olmuştur. Arzu, toplumsal uzama, ancak Oedipal nesne ve yaşağın yansımalarında kırılmaya uğrayarak ve kılık değiştirerek dahil olabilir. Arzunun en başından tarihsel, toplumsal ve siyasal olan yatırımları ve bastırılma biçimleri, psikanalizin çerçevesinde, nihai olarak ancak Oedipal bir ailevi temsil dizgesi çerçevesinde yorumlanabilir. Psikanalizde arzu hep bir eksiklik deneyimi ve problemi olarak düşünülmüştür; arzu, eksikliği duyulan ve ulaşılmaması çoğu zaman imkânsız bir nesneye sahip olmaya dair imkânsız bir tatmin çabası olarak kurgulanır. Şizoanaliz ise, arzuyu, en nihayetinde kökensel bir eksikliği imleyen ikame-nesnelerin, düşlerin, fantezilerin ("psişik gerçeklikler") üretimi olarak değil, biza-tihi gerçekliğin ve toplumsal gerçekliğin üretimi olarak düşünür. Bu gerçek(lik), hiç de Lacan'ın öngördüğü gibi nüfuz edilmesi imkânsız bir çekirdek değil, içinde "her şeyin mümkün hale geldiği" aktif bir yaratım ve deney(im) alanıdır. Arzulama-üretimi, belirli koşullar altında, toplumsallı-

6 Deleuze, Guattari ile birlikte *Anti-Oedipus* adlı eserleri üzerine verdikleri bir mülakatta, şizoanalizin amacının ne olduğunu kısaca şöyle açıklar: "Bizi ilgilendiren şey, bir şeyin nasıl çalıştığı, işlediği, hangi makine olduğudur. Oysa gösteren hâlâ 'bu ne demek?' sorusunun alanına girer, üstü çizilmiş olarak bizzat bu sorudur... Şizoanalizin bilinçdışına dair ortaya koyduğu tek problem, yeğliliklerle, akışlarla, süreçlerle, kısmi nesnelere, bir anlama gelmeyen her bir şeyle nasıl işlediğidir." Gilles Deleuze, *Müzakereler*, çev. İnci Uysal, Norgunk Yayınları, 2013, s. 29.

ğın üretiminden başka bir şey değildir. Şizoanaliz, böylece, anaakım psikolojinin arzuyu ve duygulanımları ele alırken dayandığı zeminden de şüpheye yer bırakmayacak biçimde kopar. Arzu ve duygulanımları, hisler ya da duygular (*emotions, feelings*) olarak, birey-öznenin dış dünyadaki olaylara verdiği tepkiler ya da öznel yaşantılar olarak bir içsellikçe hapseden ve ölçülmeye ya da temsil edilmeye müsait kılan anaakım psikolojinin aksine, şizoanaliz, arzu ve duygulanımları bir içsellikten dışarıya doğru yönelen reaksiyonlar ya da güdüler olarak değil, tamamen “dışarıda” ve ancak bedenlerin karşılaşmaları boyunca aralarındaki etkileşimlerde varoluş kazanan ve üretilen maddi bir kuvvet derecesi olarak görür. Başka deyişle, arzu ve duygulanımlar ancak bedenlerin karşılaşmalarında ve aralarında kolektif olarak icra edilen edimlerde varoluş kazanabilir. Bu çalışmada, onları, “öznel” ya da “ruhsal” reaksiyonlar ya da “durumlar” olarak değil, Spinoza’nın yaptığı gibi, devinen, birbirini çeken ve iten, fiziksel ve “katı cisimlerden” söz eder gibi ele alacağız. Bu tanım, arzulama sürecini birey-özne modeline yerleşmeden, dolaysız olarak, maddi kuvvetlerin işleyişleriyle belirlenen etik-politik bir deneyim problemine bağlayacaktır. Dolayısıyla Türkiye solunun arzu politikasının 1960’lar ve ’70’lerin devrimci mücadelesinde nasıl haritalandığını izlemeye çabalarırken, bir siyaset psikolojisi ya da psikolojik analiz çerçevesine başvurmaktan kaçınacağız; arzu ve duygulanımlardan, herhangi bir yansıtmaya ya da dolayımına sahip olmadan, devrimci politikanın esas malzemesi olan maddi kuvvetler olarak söz edeceğiz.

Şizoanaliz, kendi özgürlükleri uğruna mücadele edenlerin nasıl olup da kendi köleliklerini yaratabildikleri, başka bir formülasyonla, arzunun nasıl olup da kendi bastırılmasını arzular hale geldiği sorusundan hareket eder. Şizoanalizin önüne koyduğu görev, “arzulama-makineleri ile arzunun